

בתשובת הגאונים כל אילן שיבש בסיתוא וכלו גוזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו מברכין עליו בפה"א וא"א הרא"ש ז"ל היה נוהג כדברי ר"י:

גדרי עץ לענין ברכות הנהנין

סוג הצמח מבחינת רב שנתיות ומבנה

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ עמוד א

היכא מברכינן בורא פרי העץ - היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואז והדר מפיק פייזי אחימי, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואז דהדר מפיק - לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה.

לרש"י ענף העץ צריך להתקיים משנה לשנה

2. רש"י מסכת ברכות דף מ עמוד א

גוואז - הענף של עץ.

לגאונים גזע העץ צריך להתקיים משנה לשנה, ואם מתחדש משרשיו אינו עץ.

3. מרדכי מסכת ברכות פרק כיצד מברכין רמז קלא

כתב בתשובת הגאונים כל אילן דיבש בסיתוא וכלו גוויזי וטרפי לגמרי בחורף והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו בפה"א וכל היכא דאי שקלי לפירא איתא לגוואז והדר מפיק פירא זהו פרי העץ.

4. ספר אור זרוע חלק א - הלכות סעודה סימן קעב

כתב רבינו יצחק אלפס ראי' לרבותינו הגאונים שאמרו משם רבותיהם כל אילן דבסיתוא נתרי טרפי שומר את העלים שלו ופיישי גוויזי ועיילא מוחא בגוויזי שמשארת החיות שבענפים ומפיק טרפי מגוויזיה אילן הוא ומברכין עליו בפה"ע. אבל מאן דיבייש בסיתוא וכלו גוויזי וטרפי לגמרי והדר פיר' משרשיו כלומר עץ שמתייבש ומתחדש שוב משרשיו מברכין עליו בפה"א עד כאן לשוננו.

לרא"ש די שהשורשים קיימים ולא צריך לזרועם מחדש

5. קיצור פסקי הרא"ש מסכת ברכות פרק ו סימן כג

כלל מה שנקרא פרי העץ כל דבר שמוציא עליו מענפיו ואין צריך לזרועו בכל שנה הוא פרי העץ. מוציא עליו מעיקרו וצריך לזרועו בכל שנה פרי הארץ הוא. (כך הבין הטור בשיתו. והב"ח מכים כגאונים) - ולפיו בנה ברכתה עץ.

מבנה הצמח הוא גם סימן

6. תלמוד ירושלמי מסכת כלאים פרק ה הלכה ז

תני רבי חנינא בר פפא את שהוא עולה מגזעו מין אילן משרשיו מין ירק.

פסיקת השו"ע והרמ"א

ירק הוא צמח שהעלין יוצאים מהשורש

7. שולחן ערוך יורה דעה הלכות כלאי הכרם סימן רצו סעיף טו

הקנים והורד והאטדין (פי' ערוך מין הדס), מיני אילן הם ואינם כלאים בכרם. זה הכלל: כל המוציא עליו מעיקרו, הרי זה ירק. וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו, הרי זה אילן. והצלף, אילן לכל דבר.

8. טור אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רג

על פירות הארץ בפה"א וסימן לידע איהו פרי עץ או פרי האדמה כל אילן שעושה פירות משנה לשנה נקרא פרי העץ אבל כל דבר שאין שרשיו נשארין בארץ וצריכין לזרועו בכל שנה נקרא פה"א:

הילכך היה אומר ה"ר יצחק תותין הגדלין בסנה וכיוצא בהן מברכין עליהן בפה"ע שמין אילן הם. וה"ר יוסף כתב שיש לברך עליהן בפה"א לפי שמצא

9. שולחן ערוך אור"ח הלכות ברכת הפירות סימן רג סעיף ב

על התותים הגדלים בסנה, בפה"א.

הגה: דלא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעצו, אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ, והני כיון דכלה עצינו לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו, מברכין עליו בפה"א (טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים).

עץ שעושה פרי תוך שנה

חציל, פאפיה, פאסיפלורה, תות שדה

10. שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תקלא (תתקסו)

כללא דמלתא דזה הפרי הנקרא ברינגא"ן הוא מחלוקת פוסקים והמחמיר תבא עליו ברכה וכ"ש שהוא פרי רע בתכלית מסמא את העינים והוא ארס לכל בעלי השחורה. והנראה לע"ד כתבתי. כשעליתי לא"י ראיתי כולם נהגו בו היתר משמע דפשיטא להו דהוי ודאי ירק דאי הוי ספק הא קייל"ן ספק ערלה בא"י אסור ונתחדש לי טעם אחר שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו כזה הילכך ירק הוא:

וכן כתבו רדב"ז, ברס"י, רב פעלים, יחז"ד, גרמ"א. אך לא לחז"א להלן).

קריטריונים נוספים לירק באחרונים

- א. נותן פרי תוך שנה (חציל, פאפיה, פאסיפלורה) - רדב"ז, ברס"י, רב פעלים, יחז"ד, גרמ"א. אך לא לחז"א.
- ב. גזע חלול (חציל, פאפיה) מהר"י האגוז
- ג. אינו מתקיים ג' שנים (חציל) חזון איש והרדב"ז חולק
- ד. כמות ואיכות הפירות מתמעטת עם השנים (חציל) - מהר"ם אלשיך

אינו מתקיים יותר מג' שנים

חציל (אבל פאפיה מתקיים ויהיה עץ)

11. חזון איש ערלה סימן יב סעיף קטן ג

ונראה לדינא דכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה (סברת הרדב"ז) וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים אין בו משום ערלה וכדברי אחרונים ז"ל ומש"כ (מהר"ם אלשיך) שהולך ומתקלקל אחר שנה אין טעם זה עיקר. אלא העיקר שאין מתקיים שנים הרבה. ואף שפירותיו כעין פרי עץ ומוציא מן הגזע.

וכן לענין ברכה מברכין עליו בפה"א.

צמחים שגזעם חלול

חציל, פאפיה

12. שו"ת הלכות קטנות חלק א סימן פג

ואצלי נתחדש טעם אחר להתיר דאיתא התם דגזרו על הגפנים שאינן גבוהין טפח שיהיו כירק (ע"י סוטה מ"ג) משום שהם שפלים ונראין כירק א"כ כל דבר שמינו שפל וקצר יש לדנונו שהוא ירק ובטעמים אלו עם הספק הראשון שלא ראיתי בו ממש שאין העץ של הבראינגאן דומה לעץ אילנות, שחלול מבפנים וראיתי דעמא דבר לנהוג בהם היתר אזי אמרתי אין לחוש:

שיחים רב שנתיים אך נמוכים

פטל, חמוציות, אוכמניות שחורות

13. משנה ברורה סימן רג ס"ק ג

ופירות שגדילין על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגד"ש שחורים דעת המ"א ועוד כמה אחרונים לברך עליהן בפה"ע אך העולם נוהגין לברך בפה"א ואפשר דטעמם דלא חשיבי כ"כ פרי. (וכן כתב בספר וזאת הברכה בשם הגרשו"א)

14. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן פה

ברכת יאגדעס (אוכמניות) **שחורים**: היאגדעס שחורים שכתב המ"ב... הם רק אלו שגדילין באילנות קטנות שגובהן פחות מג' טפחים שהיו מצויין במדינותינו אבל היאגד"ש השחורים שבפה גדלים על אילנות גבוהות הרבה יותר מג"ט ועל אלו צריך לברך בפה"ע לכו"ע.

וגם על יאגדש השחורים שבמדינותינו אף שהמ"ב כתב שהעולם נוהגין לברך בפה"א, וכן איתא בח"א, לא היה מנהג זה בכל העולם דבהרבה מקומות וכן בסביבותינו היו מברכין בפה"ע כהמג"א, לכן במקום שלא ידוע המנהג יש לברך בפה"ע וכן כשיש ספק אם גדלים על אילנות פחותין מג"ט או גבוהין יש לברך בכ"מ בפה"ע.

אכילת הפרי ולא חלקי העץ

קנה סוכר, לבבות דקל

15. חדושי הרמב"ן מסכת ברכות דף לו עמוד ב

וראייתו בהלכות גדולות ואית רבנן דאמרי סוכ"ר וקנה דסוכ"ר בורא פרי האדמה, ולא משום דס"ל דקנה לאו עץ הוא, אלא הכי ס"ל אף על גב דעץ הוא כיון דלאו פירא קא מפיק ולא קא אכלינן פירא לא מיתמר לן בפה"ע אלא בורא פרי האדמה, מידי דהוה אשייתא דפירחא.

16. האשכול - רצב"א, הלכ' ברכות - קובץ שיטות קמאי מסכת ברכות דף מ עמוד א

שוכר קנה דיליה ודאי עץ הוא, ונטעי ליה אינשי אדעת' דשוכר ומברכין על הקנה ועל השוכר בפ"ע. ואית דאמרי שוכר וקני' דיליה בפ"הא, ולא משום דסבר קנה לאו עץ, אלא אף על גב דעץ הוא, כיון דלאו פירא קא מפיק ולא פירא קאכלינן לא מתאמר עלי' בפ"הא אלא פרי האדמה מידי דהוי אשייתא דפירחא. כללא דמלתא כל שאינו פרי אף על גב דמעץ נפיק או מאן דאכיל הקליפין של העץ לא מברך אלא בפ"הא כענין הקפרס בצלף.

נטיעה לצורך הפרי

אגוז קשיו בעבר

17. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לו עמוד א

קורא רך של קל - כשנפיו גדלים בכל שנה ושנה כדך כל האילנות, הנוסף בשנה זו רך וכשנה שנה מתקשה ונעשה עץ - רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו.

רב יהודה אמר בורא פרי האדמה - פירא הוא, ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו - הואיל וסופו להקשות.

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! כוותך מסתברא, דהא צנון סופו להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה.

ולא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא - לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. - וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי - לא מברכין עליה?

והרי צלף מין עץ, דנטעי אינשי אדעתא דפירחא סס פיו, ותנן: על מיני נצפה הוא לנף, לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני על העלין ועל התמרות צנון העלים גדלים כמין תמרות, וצולטין בעלה, כמו בעלן של ענבה אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות הוא הפרי ועל הקפריסין הוא קליפה גדולה שסביבות הפרי, כעין קליפה הגדולה סביב אגוזים וקיס אומר: בורא פרי העץ! -

אמר רב נחמן בר יצחק: צלף - נטעי אינשי אדעתא דשואת לאכול את העלים ואת התמרות, שאינן ממעטין את האילן בכך, דקלא - לא נטעי אינשי אדעתא דקורא לאטל את הקורא, שהאכלו ממעט ענפי האילן. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כותיה דשמואל.

סיכום להלכה

א. גדר עץ לענין ברכה הוא שקיים לו גזע קבוע שאינו מתחדש משנה לשנה.

ב. בנוסף צרפו הפוסקים סברות שונות להגדיר צמח כירק, ובכללם:

- עושה פרי תוך שנה

- אינו מתקיים יותר מג' שנים

- גזעו חלול

ולכן **פאפאיה, חציל, פסיפורה, תות שדה** - ברכתם בורא פרי האדמה אע"פ שמבנה הצמח כעץ (רב פעלים ל, אור לציון ח"ב פמ"ו מ. כה"ח רג יג. יחזה דעת ח"ד נב. וזאת הברכה בשם הרב אלישיב) ולענין ערלה יש דעות בחלקם.

ג. **פטל, אוכמניות, חמוציות** מהדין ברכתם העץ. ויש מבני אשכנז שנהגו שפירות צמח נמוך ברכתם אדמה אע"פ שהצמח רב שנתי ועומד בגדרי עץ.

ד. **קשיו בעבר הרחוק** - האוכל פרי עץ שלא מגדלים אותו לשם אכילת הפרי, ברכתו אדמה.

ה. **לבבות דקל היום** - עץ שנאכלים חלקים מגזעיו או מעליו ומגדלים אותם לשם אכילתם. מברכים עליו אדמה.

ו. **עלי גפן** - עץ שנאכלים חלקים מגזעיו ומעליו וגם לא מגדלים אותם לשם כך ברכתו שהכל (כמו קורא בזמן הגמרא).

ז. יש שיקולים נוספים לברכה בפועל כגון בשלות הפרי ואם אוכלים אותו בדרך אכילתו בהם לא נגענו בשיעור.